

Ők nem egy olyan család

Vida Gábor *Egy dadogás története* című regényéről

De tudniillik, kedves Olvasó, köztöszóval nem kezdünk mondatot, legalábbis így gondolja elbeszélőnk – a cselekménybeli Vida Gábor – *súlyosan magyar* apja, és pontosan így is veszi kezdetét a szóban forgó (regény): „DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkozta ki apám” (5). Ekkor kétezeralahányat ír az *Egy dadogás története*, melynek narrátora megrögzött szakállnövesztéssel áll bosszút a Nicolae Ceaușescu nevéhez köthető korszakon, hiszen 1984-ben, a romániai diktatúra idején – függetlenül az alkotmányosságtól, a személyiségi jogoktól – a bárminemű individuális döntés állami tiltásnak van alávetve (például a szakállnövesztés, mely ellentmond a külsőleg tisztán tartott *homo rümaniensis* archetípusának). Van, mert néhány *Dadogás*-passzussal később már biztos lehet benne a (regény) befogadója, hogy a tárgyalt totalitárius rendszer téridejébe süllyedt, és mintha a könyvsorokból kibeszélő Vida szakállá – annak minden szimbolikusságával egyetemben – a megszokottól ellentétes irányba nőne: az „a prózai művek elismert szerzője voltam, erdélyi magyar író” (6) egyébként műfaj-tipológiai szempontból jelentős kérdésköröket maga után vonó bevezető részlet az „1990. január 15-én immár nappali tagozatos egyetemistaként” (373) záró bekezdéssel ér véget.

Mindazonáltal fontos, hogy a *Dadogás*-beli 1990-es év és a kétezeralahány közötti időszak jórészt – néhány egészen tekintélyes példa kivételével – valamiféle üres, de főként néma tartomány marad mind az olvasó, mind a narrátor számára, az emlékezés, de többségében a cselekmény aspektusát tekintve is. Pontosítást igényel: a cselekmény leszögezett végpontjával ellentétben a kezdőpont meghatározhatatlan, a (regény)beli történetek narrációjának jelen ideje az elbeszélői emlékezet szisztematikusan visszatérő, de visszatérésében

rendszeretlen alkotórészeivel van teletűzdelve, és bár az *Egy dadogás történetében* nem közvetlenül, de feltűnik *Az eltűnt idő nyomában* által klasszikussá írt sütemény motívuma: „amikor Prousthoz érünk, igazi madeleine-t süt” (320), a két prózabeli emlékezéstípus mégsem rokonítható.

Vida műve tulajdonképpen semmivel sem több, de nem is kevesebb, mint egy összetartozó tömbbé rendezett 1990-es éveket megelőző romániai magyar család- és népválóság: részint egy közszemlére bocsátott igénytelen, de kellőképpen illuzórikus rendben-lét precíz színpadra állítása, részint egy magára maradt anyanyelv kényszeres ismétlése, a szocialista és családi ideológia által kényszerített ki- és elhallgat(tat)ása. A forma és tartalom között lévő ilyenképpen diszszonancia több lényeges szinten is kimutatható, de legfőképpen akkor és ott érhető tetten, ha a Vida-(regény) narratív struktúráját az orális élettörténeti interjúval (*oral history*) hozzuk összefüggésbe. Ez legbiztosabban a szövegtörzset azon pontján nyeri el relevanciáját, ahol maga a narrátor mint „önkéntes interjúalany” módosítja a regényműfaj keretei közé szorított nyersanyag mindenkori befogadóját: „a figyelmes hallgató elkezd okoskodni” (143). A családi, társadalmi-politikai miliő által létesített cenzúra okozta nyugtalanság, az ebből következő öncenzúra („meg fog verni téged az Isten, ha ilyeneket írsz, mondta anyám”, 73; „nevet itt nem írok”, 313), az egymásnak ellentmondó emlékszilánkok („Apám szenvedélyes borász [...], apám olvasni szeret, nem kertészkedni, borászkodni”, 11), az elbeszélői emlékezet ide-oda csapongása („de itt még nem tartunk”, 245; „Nincs folytatása ennek a jelenetnek”, 289) a befogadói szerep műfajhoz való rögzítettségének feloldásához hasonlóan az elbeszélő történelem általános kontextusára és sajátosságaira utal.

Az (ön)mesélés folyamatára vonatkozó fentebb vázolt tartalmi inkoherenca és formabeli szakaszosság további kérdésfelvetéseket is implicál, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül a címválasztást sem, mely álláspontom szerint ugyanezen szempontokat hivatott nyomatékosítani. Fontos, hogy nem kizárólag a szóbeliségről, elbeszélhetőségről való gondolkodást szilárdítja meg, a *Dadogás* egész szövegtestét tekintve annál messzebbre is mutat: egyfajta önfejű szembeállítás alkalmazva felszínre hozza az írói hivatás zsákutcáit, de leginkább az íróvá válás problematikusságát, illetve az egymást követő életszakaszok (gyermekkor, férfitáv) szabályos, gondtalan kontinuitását vonja kétségbe, és mindinkább az abba beágyazódó ismétlések, aka-

dályok kiküszöbölhetetlenségének kínos valóságát igyekszik láttatni. A gyermek- és ifjúkor szakaszába visszaforduló emlékezés epizódjainak egy jelentős része az olvasmányokkal kapcsolatos tudásvilág hajdani elsajátítására koncentrál, és ezen esetekben több alkalommal esik szó az autodidakta módon történő ismeretszerzésről, ami a későbbiekben a folyamatosan visszatérő és életérzéssé növekedő „önbizonytalanság” termőtalajává válik.

Ezen premisszából kiindulva az *író vagyok* már-már állandó szókapcsolattá vált formula nem az elbeszélő Vida Gábor írói életútjának kétségbevonhatatlan, happy end-szerű bizonylata, mert bár az adott környezetben némelykor feszélyezően hathat az olvasó számára az önreflexió ilyen magas szintű művelése, fontos, hogy a *Dadogásban akkor és ott* játszódik le az írói önmeghatározás művelete. De nem zárólag. A regényírás éppen történik, amikor az önmagát interpretáló Vida ezen kérdéseivel kerülünk szembe: „És vajon kinek gondolom én magamat? Az elbeszélőt kellene megalapozni, meg azt, hogy honnan is beszélek” (47); „Hol vagyok én mindeközben?” (223). Mindez a következő elgondoláshoz vezet: Vida Gábor (anya)nyelve olyannyira töredékes, hogy helyenként elmosódik benne az irányhármasság (a létezés helyét megjelölő előzmény- és tartamhatározó), csak fogcsikorgatva, dadogva beszélhető el az eredet, a hovatarozás abszolút jelene, megválaszolhatatlan marad a *honnant?*, a *hol?*. A műben szereplő elbeszélő-író a *barkácsolás, újrafogalmazás, elakadás* kifejezésekkel látja el a regényírás aktusát, de olvasókként alighanem az „írásban is dadogok” (37) rövid, de annál erőteljesebb szövegtöredék hatását tapasztalhatjuk, hiszen ezen a ponton bizonyosodhatunk meg a magára hagyott identitásépítés („rám vagyok bízva”, 159) folyamatába betüremkedő írói önkeresés nehézségeiről. Vagy éppen fordítva? A „románul nem dadogok” szövegsor ugyanakkor egyértelmű irányvonalat mutat számunkra.

Az egymásba ékelődő otthontalanságtapasztalatok (a romániai szocializmus *en bloc*, az apával való *szinte* beszélgetések kudarca, az anya karakteréhez rögzülő alapélmények, a román éjfél és magyar éjfél, a bukaresti rádió és a Szabad Európa Rádió kettősségén nyugvó határmezsgye elmozdíthatatlansága) alig-alig elbeszélhető viszonyhálózatával párhuzamosan egy más alapokon nyugvó – a szó szoros értelmében vett – életigenlést követhet nyomon a türelmes olvasó. A később „írót játszó” Vida korai azonosságtudata reflektáltan is a dragománi, ottliki gyermekszereplők bezártság- és szabadságérzet-

vel egészül ki, Szilágyi Domokos *Emeletek: avagy A láz enciklopédiája* című verseskötete az idegen valóság és a teremtett világ közötti átjárhatóságot segíti („egyszer csak ott ültem Szilágyi Domokossal négy szemközt”, 298). Számomra kérdéses, hogy milyen megfontolásból nem kerül említésre a szerző, de a román hadseregben való szolgálat során Liviu Rebreanu *Akaszottak erdeje (Pădurea spânzuraților)* című lélektani regényén keresztül válik elmondhatóvá a magyar–román etnikai konfliktus.

Végezetül, a *Dadogás*ban központi helyet foglaló identitásstruktúra egymásba rétegződő, de kompetitív viszonyban álló mikrovilágai javarészt a szülő-gyermek kapcsolatban, vagy annak felnőttkori eltorzulásaiban fedezhetők fel: otthon-erdő, Erdély-Románia, Erdély-odaát (Magyarország), a szülők parancsolta valóságkódex-irodalmi szövegdimenziók stb. Az ezekre kényszeryszerűen támaszkodó regénytervek (lásd: Nagy-Erdély-regény, családregegy) megvalósulása pedig egész idő alatt meghiúsulni látszik, hiszen az írásfolyam szüntelen elakadása is ehhez a ciklikus folyamathoz csatlakozik, a dadogás különálló, nélkülözhetetlen egységként szolgál az idén megjelent mű retorikájában. Ennek tükrében visszatérhetünk a regénycím mellett megjelenő (regény) műfajmegjelölő paratextusra, mely tovább fokozza azt a benyomást, hogy Vida írásműve tulajdonképpen generációkon átívelő szorongások tárházaként épül fel, melynek átfogó keretét, zárójelét minden bizonnyal az apával való kapcsolat adja: „A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondhatnám, igen. De” (373). Tanuljunk meg szóttagolni!